

IVAN ZOREC:

BERA.

(Iz povesti «Zeleni kader».)

Na sopraznik svete Helene dne 15. aprila 1917. leta se je sredi globoke noči usula nagla in silna ploha nad širono prahosto, skozi katero težko in slabotno rine mala železnica iz Prijedora v Knin. Za nalivom je prihrumel divji jug in je otožno zavijal po mogočni hosti.

Pod visokim in košatim drevjem ob železniški progi se je stiskala kakih sto mož močna četa. Nekoliko za njo so v razviti široki vrsti hrzali mali hercegovski konji in žilavi mezgi, vsi osedlani s praznimi tovornimi sedli.

Z desne in leve, odspred in odzad, so rastli iz temne gošče posamezni možje in so se oglašali s previdnim oponašanjem nočne ujede.

«Kje je Gjuro?»

«Spred!» je zamrmrala senca pod drevesom.

V kratkem blisku, ki je slabotno mežiknil bogve kje, se je posvetilo bodalo na puški tu, se je posvetilo tam.

«Gjuro —?»

«Kaj je?»

Iz teme silnega debla se je dvignil plečat, visok mož.

«Kaj je?» je ponovil.

«Vse je v redu, nič sumljivega nisem dognal; drugi trije še opazujejo.»

«Dobro!» je pokimal Gjuro in zamahnil z roko.

Pozvednik se je obrnil in je odšel v smer, odkoder je bil prišel.

«Četovodje k meni!» je Gjuro zašepetal možu v prvi vrsti in njegovo povelje je šepetaje šlo od moža do moža na desno in na levo.

V nekaj trenutkih so se postavili predenj trije možje.

In Gjuro je ukazal:

«Ti, Lako, s tridesetimi možmi na drugo stran proge; ti, Pavo, prevzameš vso stražo, Stevo ostane pri meni! Pojdite!»

Ko se je Lakov vóð splazil na drugo stran proge, je Gjuro tiho poklical:

«Paško!»

Vitek, še mlad mož je prožno priskočil.

«Pojdi in poslušaj, ali že bo kaj!» mu je ukazal poveljnik.

Paško se je po mačje splazil do železniškega tira, naglo se ozrl na vse strani in nalahko pritisnil uho na tirnico. Naenkrat se je odmeknil, še enkrat pritisnil uho k mokri tirnici in naglo smuknil nazaj v goščo.

«Gre, že gre!» je zadrhtel pred Gjurom.

Plečati vodnik je tiho zažvižgal. Žvižg se je tiho ponovil onkraj proge.

Četa se je pomeknila k progi in se razvila v dolgo vrsto.

«Paško — luč!» je ukazal Gjuro.

Mož je počenil za široko deblo, tovariš mu je razprostrl plašč čez glavo, da je nevidno in varno prižgal četno svetiljko.

Iz daljave se je zmerom razločneje slišalo sopihanje železniškega stroja.

Paško je stopil na železniški tir in je začel vihteti svetiljko, ko je sopihajoči vlak privozil v bližino.

Dolga črna kača se je sikajoče ustavila. Veliko svetlo oko ji je žareče gorelo, iz žrela so ji švigale iskre v vročem sopuhu.

Z obeh strani proge so planili iz gošče silno oboroženi možje in so se vzpeli na vozove; Gjuro se je z levico oprijel za stopnični ročaj stroja, z desnico je nameril proti strojevodji bleščeč samokres:

«Vdajte se! In dol s stroja!»

«Kdo ste —?» je trepetal strojevodja.

«Zeleni kader!»

«O verflucht!» se je ustrašil uslužbenec, debel, zalit mož, in je s kurjačem, ki se je kratko nasmehnil, pokorno splezal s stroja.

Tudi vlakovodja in sprevodniki so se morali zbrati pri stroju.

Gjuro jim je zažugal:

«Kdor bi skušal pobegniti, ga ustrelimo!»

Prestrašene železničarje je obstopilo nekaj oboroženih mož.

Iz gošče so se prerinili vodiči s konji in mezgi in napadavci so začeli naglo izlagati razno blago iz vseh vozov in ga spretno tovoriti na krotke živali.

«Ljudje, to je vojaški vlak, kaj delate?» je ječal vlakovodja.

«Saj zato!» se je nasmehnil Gjuro in je segel v žep: «Tu imate pravilno prejemno potrdilo, podpisano in opečateno po našem glavnem poveljniku, da smo vse v redu prevzeli!»

Vlakovodja je segel po listini in se je nakremžil kakor bi se hotel razjokati.

«Ali se bojite odgovornosti?» je vprašal Gjuro.

«Vojna je in sam Bog ve, ali me ne spravijo pred vojno sodišče.»

«Pa ostanite pri nas! Tudi železničarje bi radi odtegnili vojni službi.»

Železničarji so po vrsti odkimali.

«Ženo imam in otroke...»

«Tudi mi skoraj vsi. Ali vi niste bili v strelskih jarkih in ne poznate vojnega klanja,» je dejal Gjuro in jim obrnil hrbet.

Od zadnjega vlakovnega dela je pritekel kadrovec in je vojaško javil Gjuru:

«V nekem vozu smo dobili dvajset vojakov. Naši ljudje so, Hrvatje, črnovojniki. Razorožili smo jih.»

«Prav. Ali ostanejo pri nas?»

«Skoraj vsi.»

«Dobro; kljub temu pazite!»

«V osebнем vozu smo dobili gospodično, ki je spala.»

«In?»

«Nemka je in potuje v vojaško službo kot pomožna pisarka.»

«Potrebovali bi jo sami. Vprašaj jo!»

V kratkem priteče ravno isti kadrovec:

«Joka se.»

«Vodi me k njej!» ukaže Gjuro in vzame vlakovodji svetiljko iz roke. «Takoј vam jo vrnem», ga pomiri.

V vozovnem predelu je vila roke mlada in lepa ženska. Gjuro je dvignil svetiljko in je videl, da je zlatolasa.

«Kdo ste, kaj hočete?» je drhtavo vprašala.

«Gjuro Savić, oddelni poveljnik v «Zelenem kadru» — ne bojte se!»

«Zeleni — kader?»

«Karkoli ste morda slabega slišali o njem, ni resnično. Prosim, ne bojte se nas! — Ali imate potne listine?»

Iz njenih papirjev je videl, da ima pred seboj Ano X, hčerko višjega državnega uradnika v Gradcu.

«Torej kot pomožna pisarka v Albanijo?»

«Dà.»

«Gospodična, ne bodite hudi, da vas ne pustimo dalje.»

«Jezus, Marija in Jožef —!» je kriknila in omahnila na sedež. «Kaj hočete?»

«Pri nas boste ostali. Kot pomožna pisarka ste vojak in torej moja ujetnica.»

Dekle je še glasneje zaihtelo in se je prestrašeno umeknilo.

«Ne bojte se, gospodična Ana, nihče vam ne bo skrivil lasu. Tam, v vojni ste v sto nevarnostih. Pa tudi drugače vas je škoda; vojna je vojna.»

«Gospod, rotim vas: pustite me vsaj nazaj —!» je ihte povzdignila roke.

«Ne; oprostite, ne morem.»

Ana je pokleknila predenj in glasno zaihtela.

Gjuro se je naglo pripognil, jo dvignil na sedež in ji nežno pobožal roko kakor bi jo hotel prositi odpuščanja. Telo ji je bilo jedro in okrogroudno, samo zdravje, roka pa mehka, nežna in topla. Mladega četnika je tujka ugrela in mu je močno ugajala; za trenotek je pridržal njeno roko.

Lepa ujetnica ga je začudeno pogledala v smehljajoče se lice in kar nehote bi se bila še sama nasmehnila, če ne bi bil v tistem trenutku zunaj počil strel.

Gjuro se je zdrznil in je hitro in odločno dejal:

«Nič posebnega; vendar zdaj nam ne kaže, da bi se še kaj mudili. — Dajte mi svoje stvari, da vam pomagam!»

Gospodična je nehote vstala. Kaj bi se še upirala! Saj ni mogoče. Tudi strel jo je tako oplašil, da bi se bala, če bi jo Gjuro pustil samo. V mlado dekliško srce ji je omamno segla silna čudovitost temne in viharne noči.

Ko sta stopila iz voza, je priteknel Paško in je javil:

«Neki ujetnik, ki se je bil že priglasil k nam, je naenkrat planil v goščo. Prestrelil sem mu nogo.»

«Obveži mu rano in daj ga na konja. Na mojega konja pomagaj pa gospodični. Njen kovčeg spravi k drugim stvarem. — Ali ste vse natovorili?»

«Vse; česar nismo mogli, bomo sami nosili.»

Gjuro je stopil k železničarjem:

«Vozite dalje in ne zamerite, da smo vas mudili. — Še nekaj: ali ste ob kaj, kar je vaša osebna last?»

«Ne!» so mu potrdili in so urno poskakali na svoje prostore. Vlak je odsopihal, otovorjeno četo je vzela silna hosta.

Gjuro je ogrnil Ano s svojim plaščem, da se ne bi premočila v dežju, ki je neprijetno pršil skozi vejevje. V pretrganih, polglasnih stavkih se je seznanjal z njo in jo pridržaval na levi strani, da ni omahnila z nizkega konjiča, ki je po kozje in v neenakomerni hoji iskal svojo pot.

Vsa četa je molče sledila; pod nogami ji je čvekalo blato, drugače je bilo vse mirno, še konji niso hrzali.

Proti jutru so dospeli do prvih taboriščnih straž, ki so glavnemu poveljniku takoj po vojnem telefonu naznanile Gjurov povratek.

Ko so prišli v taborišče, ki se je skrivalo v zaraščeni dolinici, so se ujetniki čudili strogemu vojaškemu redu in so začeli skoraj misliti, da so prišli med prave in redne vojake.

Po ranjenca so prišli bolniški strežniki z vojaškim zdravnikom in so ga odnesli na pravih vojaških nosilih v čedno bolnico, ki je bila zgrajena iz lepo obsekanih hlodov.

Tudi Ana je strmela in je bila zmerom bolj mirna. Čutila je, da je prišla v čisto nov svet, ki jo je začel silno zanimati. O svoji usodi ni več dosti premišljevala. Oči so ji obstale na Gjuru, ki je dajal kratka povelja.

Zanimiv človek. Obraz mu je gorel, visoka, plečata postava mu je bila kakor vkopana pred poslušno četo. Po zamahljaju njegove roke se je vrsta zgoščevala in uravnavala v določen red.

Z raznih strani so pritekli molčeči ljudje in so se razvrstili ob hrzajoče konje, da bi jih raztovorili.

«Zdaj smo pa spet lepo preskrbljeni!» se je smehljajal brhak mož in je smehljaje pomolil skorjico kruha malemu grivastemu konju.

«Lepa bera, res!» se je veselil močan drug.

«Starega bo veselilo, da se je tako krasno posrečilo!» je potrdil vodič, ki je topljal svojega konja po napetem vratu.

Še preden so začeli snemati težke tovore z upehane živali, je prihitel glavni poveljnik tihega taborišča in je smehljaje pozdravljaj zadovoljne kadrovice.

Gjuro je urno stopil predenj in mu na vojaški način kratko poročal o nočnem napadu.

«Tudi neko nemško gospodično sem zajel, gospod major,» je končal z drhtečim glasom kakor bi se hotel pohvaliti in obenem opravičiti.

«Gospodično —? To ni bilo prav. Kje je?»

Ana je še sedela na malem konju. Ko je videla, da se ji bližata, je spustila Gjurov plašč. V mladostno in čedno lice ji je posvetil jutranji svit, ki je naznanjal bližajočo se zarjo, rahlo rastočo izza daljnega obzorja. Krotka jutranja sapa, nežno otresoča tisočere bisere z mladega zelenja, ji je prijazno dihnila v krepko postavo, pod tenko mestno obleko so se ji visoko dvigale jedre prsi. Brhka ujetnica se je hotela spustiti z mirnega konjiča, a major je urno priskočil in ji je vljudno pomagal na tla.

Začuden jo je pogledal v zardeli obraz:

«Ne zamerite, gospodična, ali prečudno naključje vas nam je dalo. Jaz sem tukaj poveljnik in vam vračam prostost. Moji ljudje vas spremijo do prve železniške postaje še danes, če hočete.»

Gjuro je roteče govoril v majorja, ki je odločno odkimoval.

Kaj sta govorila, ni razumela. Odgovoriti ni mogla, ker se je kar zmedla, ko se je zagledala v zardeli Gjurov obraz in njegove plamteče oči, ki so se željno vpijale vanjo.

«Gospod major», se je nazadnje našla in je čisto mirno govorila, «iz mojih papirjev ste videli, da sem potovala v vojaško službo. V moji domovini je beda, in zaradi bede sem tvegala svoje zdravje in vse.»

«Zelo ste tvegali!» je kratko potrdil. «Ali nimate staršev?»

«Imam. Moj oče je višji državni uradnik in strada. Zato sem se hotela umekniti od naše siromašne mize.»

«Vaši starši niso poznali nevarnosti, v katero so vas poslali.»

«Sila je sila.»

«Čast je čast — pojdite domov, gospodična!»

«Gospod major!» je odločno dejala in se ozrla po Gjuru, ki jo je nepremično gledal. «Če grem od tod, pojdem morda po drugi poti, kamor sem se bila morala nameniti. Ampak vaši ljudje so se vedli ves čas tako spodobno in lepo, da jim tega ne bom pozabila nikoli. Mislim, da bi mi med njimi ne pretila nobena nevarnost. Prosim, pri vas ostanem, če me vzamete v službo vi.»

Gjuru se je zasvetil obraz v silni radosti.

Tudi major, ki bi mu bila neprijetna kaka drugačna odločitev, se je oddehnil. Z lahkim poklonom in molče jo je vojaško pozdravil; potlej se je obrnil do čete, ki je nemo stala in poslušala, čeprav ni razumela tujega govorenja.

«Sokoli moji,» je dejal, glas mu je malo drhtel, «ponosen sem na vas! Ta tuja gospodična vas je pohvalila, da ste se vedli do nje kakor se morajo vesti pravi možje in ponosni Jugoslovani! Hvala vam!»

Četniki so se naglo spogledali, potlej so se jim pogledi skromno pobesili in se spet uprli v zalo tujko.

Po kratkem, ljubeznivem pogovoru z Ano in Gjurom, je major poklical Paška in mu je naročil:

«Vodi gospodično pod moj —, to se pravi, pod Gjurov šotor», se je naglo popravil, «in ji postreži s čajem ali s kavo. Potlej prideva tudi midva.»

Ana je odšla s Paškom. Neka mirnost, neka posebna čudovitost in vroča želja po nenavadnih doživljajih so ji polnile zavzeto srce, po žilah ji je plala vroča, skoraj vesela razburjenost. V domišljiji pa so ji začele vstajati čudovite povesti, ki jih je kdaj brala v starih knjigah. Ta globoka hosta, veliko, skrito taborišče teh skoraj zmerom tihih ljudi, resni major in vljudni Gjuro so se ji zdeli čudovit okvir prezanimive povesti, ki se je začela strahotno zapletati in prekrasno razpletati pred njo, zajeto in ujeta kraljično... Kdo bo junaški princ, ki bo z mečem v roki hotel oteti nedolžno devico močnim, zagonetnim vitezom? In Gjuro ali major ali kdo bo zanjo tvegati silne, junaške rane z mladim, zlatim princem...?

Major in Gjuro sta pregledovala obilni plen.

«Glej, glej — tudi tobaka je dosti; pa čevljev, hvala Bogu; celo nekaj sukanca in perila... Izvrstno, izvrstno! Tu je še zabož zdravil, ki jih bo vesel naš zdravnik... O, moke in riža in kave in sladkorja kar cela obilica...! Kaj pa je tu notri? Konzerve, mesne konzerve! Dobro, kakor nalašč, saj jih potrebujemo prav krvavo!»

Tako sta se veselila bogatega plena, ko je Savo stopil pred nju in vprašal, kaj naj ukrene z ujetniki, ki so se že napili vonjajoče črne kave.

Vsi trije so obstali pred četico slabo oblečenih, že postarnih mož, živahno se razgovarjajočih s smelimi kadrovc.

«Za vas je konec vojne!» se jim je major smehljal. «Svoji ste med svojimi in nič hudega vam ne bo, če bote pametni in mirni in pošteni.»

Vsakemu je segel v roko in se zanimal za njih osebne razmere.

Med ujetniki, ki so se čisto zadovoljili z nenadno usodo, je bil tudi prileten poddesetnik z znaki enoletnega prostovoljstva.

«To je dobro: v pisarni vas bomo potrebovali. Ali ste zadovoljni?»

«Sem, gospod major.»

«Vi ste bili vodja teh ljudi?»

«Da.»

«Kaj so vsi naši ljudje?»

«Razen enega, ki je primorski Italijan.»

«Italijan? Bolje bi bilo, če bi ga bili pustili.»

«Strahopetec je in kar nori od veselja, da mu ni več treba služiti v vojni.»

«Italijan je Italijan; človek mu ne sme zaupati. — Pavo, pazi nanj!»

«Pravi, da je krojač.»

«Torej v krojačnico z njim!»

«Kaj pa ste vi po svojem poklicu?» je vprašal poddesetnika.

«Bog ve! Pravijo, da sem pisatelj. Včasih sem morda res. Vsekakor sem skušal živeti za umetnost, ki pa me je zmerom prav slabo preživljala. Moje ime je Nikola Zidarić.»

«Kdor za umetnost umira, ne more živeti od nje. Za vsako opravilo so potrebni zmožnost, dobra volja in pogum.»

Zidarić ga je začuden pogledal in je zardel.

Med tem sta se približala katoliški in pravoslavni vojni kurat.

«Poslušajte,» je major nagovoril ujetnike. «Kdor se prostovoljno priglasi v službo »Zelenega kadra«, bo zdaj prisegel, da hoče biti zvest in poslušen. Tisti, ki misli, da tega ne more ali noče, ostane kljub temu pri nas, in sicer kot ujetnik. — Roke gor, kdor hoče!»

Razen dveh, treh, so vsi dvignili roko, Italijan je bil prvi in jo je najvišje dvigal.

Major ga je ošvrknil s temnim pogledom in je prijazno vprašal omahljivce, kaj jih ovira, da se ne prijavijo.

«Cesarju smo prisegli zvestobo, drugemu je ne moremo!»

«Ali niste iz Like?»

«Iz Like.»

«Potlej se vam ne čudim. Ali vi niste krivi.»

Nove kadrovce, ki so bili obeh ver, sta kurata zapriseгла in povabila k službi božji, ki jo hočeta opraviti to jutro.

«Oče, jaz bi rad opravil spoved», je neki novi kadrovec prosil pravoslavnega kurata.

«Dobro, sinko, pojdi z menoj!»

«Tudi jaz, oče», so se spomnili skoraj vsi, ki so bili pravoslavni.

«Pridite, otroci, pridite!» se je pop razveselil in je postrani pogledal katoliškega kurata, ki je pobešenih oči in sam počasi odšel proti bolnici.

Izmed katolikov ni nihče zahrepenel po verski tolažbi.

«Zakaj si se tako bal, da gospodična ne bi ostala pri nas?» je major vprašal Gjura, ko sta ostala sama.

«Všeč mi je in vem, da nam lahko še dosti koristi, če je taka, kakršno si jo mislim.»

«Rajši bi videl, da je ne bi imeli.»

«Če bi odšla, bi šel za njo in bi jo privedel nazaj —.»

«Kaj si ob pamet?»

«Brez Ane bi bil ob pamet in ob mir.»

«Gjuro, nobenega nasilja dekletu!»

«Poznate me, gospod major.»

«Dobro, zaupam ti. — Ali kaj bo reklo moštvo? Kaj bo, če si bo vsakdo pripeljal žensko? In z isto pravico kakor ti?»

«Gospodična je naša uslužbenka in nič drugo. Če bo meni še kaj več, to je v njenih in božjih rokah.»

Major se je kratko zagledal v pošteni Gjurov obraz, potlej se je krepko zasukal na peti in je rekel:

«Pojdi k njej sam in jo pozdravi tudi v mojem imenu!»

